

A large offshore oil rig, the Transocean Mauro, is shown in the ocean. The rig is orange and white, with a tall derrick structure. The sky is clear blue, and the water is dark blue. The rig is supported by several large legs. The text is overlaid on the image.

FOSSIELVRIJE BANKEN IN DE STRIJD TEGEN DE KOOLOSTOF- ZEEPBEL

Divestmentonderzoek naar
4 grootbanken in België

INHOUD

<u>1</u>	Ons koolstofbudget is bijna op	5
<u>2</u>	Na internet en vastgoed, nu koolstofzeepbel	7
	Spookreserves	7
	De fossiele sector verkeert in woelige wateren	7
	Twee derde van de oliereserves is niet rendabel	8
	In de pijplijn of niet?	9
<u>3</u>	Jaar van de waarheid voor steenkool	11
	Steenkoolproductie alleen al overschrijdt het koolstofbudget	11
	Overcapaciteit, vervuiling en vroegtijdige overlijdens	11
	De laatste steenkoolcentrale moet de deuren sluiten in 2030	12
<u>4</u>	Transitie naar duurzame energie	13
	Het licht kan aanblijven	13
	Investeren in de rechtvaardige transitie	14
	Vertrouwen op een dieptepunt	16
	De waarde van fossiele brandstoffen keldert	17
<u>5</u>	Onderzoek naar banken in België	18
	Selectie van de banken	18
	Selectie van de bedrijven	19
	Vormen van financiering	19
	Over het onderzoek	20
<u>6</u>	Banken in België investeren miljarden in de koolstofindustrie	21
	Leningen, obligaties en aandelen: BNP Paribas 26 miljard, Belfius 0 miljard	21
	Aandelen in portefeuille: KBC springt eruit	21
	Financiering van steenkool blijft boomen	23
	Financiering van olie en gas: nauwelijks beleid	23
<u>7</u>	Voorzichtige tekenen van uitdoofscenario's	24
	BNP Paribas	26
	ING	27
	KBC	28
	Belfius	29
<u>8</u>	Conclusies en aanbevelingen	30
	Aanbevelingen voor banken: stappenplan om fossielvrij te worden	30
	Aanbevelingen voor de overheid: transitie naar duurzame economie ondersteunen	32

Aan de horizon van 2030 doemt een 'carbon bubble' op in vergelijking waarmee de internetzeepbel en de vastgoedzeepbel kinderspel zijn. Investerings in fossiele brandstoffen dreigen razendsnel hun waarde te verliezen, niet alleen door het groeiende klimaatbewustzijn, maar ook door economische factoren. Intussen slinkt de tijd om de klimaatopwarming binnen de grens van 2 of 1,5 graden te houden in rap tempo. Als we de fossiele brandstofbedrijven hun gang laten gaan zitten we in 2036 al aan een opwarming van 2°C.

Banken kunnen een belangrijke rol spelen bij de broodnodige omslag naar een koolstofarme economie door hun financiering van de steenkool-, olie- en gassector te reguleren en aan banden te leggen. De overheid heeft op haar beurt een grote verantwoordelijkheid om het kader te scheppen waarin de transitie naar een klimaatneutrale economie mogelijk is.

In deze paper schetsen we ons onderzoek naar de financiering van fossiele brandstoffen door vier grootbanken in België. We starten met een algemene schets van de problematiek en we eindigen met concrete aanbevelingen aan banken en overheden.

1

ONS KOOLSTOFBUDGET IS BIJNA OP

In december 2015 werd het Klimaatakkoord van Parijs aangenomen. Dit universeel bindende akkoord onder het VN Klimaatverdrag bepaalt hoe alle landen het klimaatprobleem willen oplossen. Het akkoord stelt dat de mondiale opwarming ver onder de 2 graden beperkt moet worden en dat inspanningen gedaan moeten worden om die tot 1,5 graden te beperken.

Het Akkoord van Parijs trad al op 4 november 2016 in werking, minder dan één jaar na de klimaatop in Parijs. Dat is erg snel en een duidelijk teken dat men inziet dat kordate actie tegen klimaatopwarming zich opdringt. Wetenschappelijk onderzoek wijst immers uit dat klimaatverandering zich sneller dan voorzien voltrekt. Poolkappen en gletsjers smelten aan een ongezien tempo, 2015 was het warmste jaar sinds de metingen startten en 2016 brak dat record.

De tijd om klimaatverandering en de opwarming te beperken tot 1,5 graden slinkt. Om de urgentie van de situatie te verduidelijken, introduceerde het intergouvernementeel panel over klimaatverandering (IPCC) van de VN het begrip 'koolstofbudget'. Net zoals mensen en organisaties een budget moeten respecteren om financieel gezond te blijven, zo is er ook een beperkt CO₂-budget dat we de lucht in kunnen stoten als we

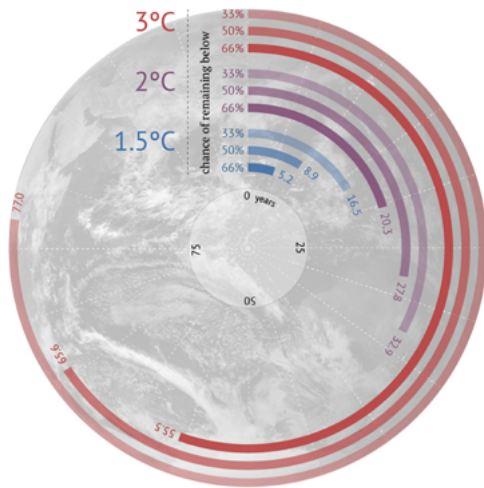
de opwarming van de aarde willen beperken. Hoe meer CO₂ we verbruiken, hoe sneller ons budget uiteraard op zal zijn. The Carbon Brief¹ maakte in mei 2016 de volgende berekening²: als we aan hetzelfde tempo als in 2015 CO₂ blijven uitstoten (ongeveer 40 gigaton CO₂ per jaar) en we willen 66 procent kans hebben om onder de cruciale grens van 1,5 graden opwarming te blijven, dan is ons koolstofbudget op tegen 2021. Met 50 procent kans hebben we nog tot 2024.

De volgende figuur geeft een visueel overzicht van de jaren die we aan het huidige tempo over hebben om respectievelijk 33, 50 of 66 procent kans te hebben om onder de 1,5, 2 of 3 graden te blijven.

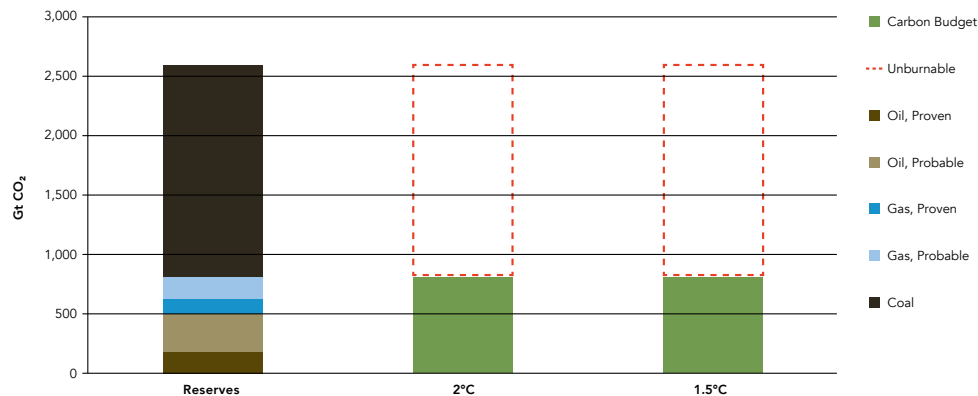
In absolute cijfers geeft dat de volgende resultaten: als we 66 procent kans willen hebben om onder 2 graden opwarming te blijven, dan beschikken we nog over een budget van 843 gigaton CO₂. Maar om de ergste gevolgen van klimaatverandering te beperken en bijvoorbeeld eilandstaten te redden die onherroepelijk zouden verdwijnen, is het nodig om de grens van 1,5 graden te respecteren. Als we 50 procent kans willen hebben om die cruciale grens niet te overschrijden, is het budget beperkt tot 393 gigaton CO₂. Bij 66 procent kans houden we amper 205 gigaton CO₂ over.

¹ Carbon Brief is een Britse website die de meest recente ontwikkelingen met betrekking tot de klimaatwetenschap, het klimaatbeleid en het energiebeleid vertelt: <https://www.carbonbrief.org/about-us>.

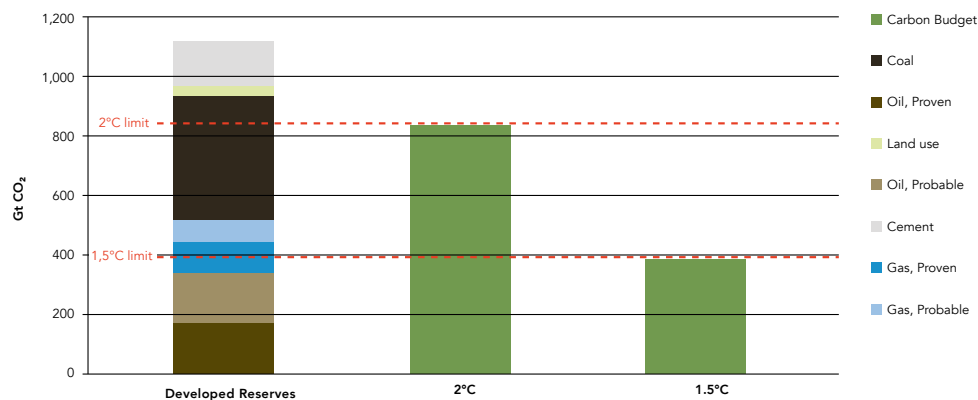
² <https://www.carbonbrief.org/analysis-only-five-years-left-before-one-point-five-c-budget-is-blown>

Figuur 1: The Carbon Countdown (update 2016): In hoeveel jaar is het koolstofbudget van het IPCC verbruikt met de huidige uitstoot? (Bron: <https://www.carbonbrief.org/analysis-only-five-years-left-before-one-point-five-c-budget-is-blown>)

Figuur 2: Wereldwijde reserves van fossiele brandstoffen afgezet tegen de resterende koolstofbudgetten om onder 2 graden en 1,5 graden klimaatopwarming te blijven (Bron: http://priceofoil.org/content/uploads/2016/09/OCI_the_skys_limit_2016_FINAL_2.pdf)

Figuur 3: Uitstoot van ontwikkelde reserves van fossiele brandstoffen plus geprojecteerde cijfers voor landontginning en cementproductie (Bron: http://priceofoil.org/content/uploads/2016/09/OCI_the_skys_limit_2016_FINAL_2.pdf)

NA INTERNET EN VASTGOED, NU KOOLSTOFZEEPBEL

Spookreserves

Wat heeft dit koolstofbudget nu te maken met investeringen in de fossiele industrie? De verbranding van fossiele brandstoffen – steenkool, olie en gas – is de belangrijkste bron van CO₂-uitstoot. Om de doelstellingen van het Akkoord van Parijs te behalen, moeten we dus het gebruik van fossiele brandstoffen uitfaseren.

De werkelijke kosten van klimaatopwarming worden momenteel niet verrekend in de beurswaarde van de bedrijven in de sector van de fossiele brandstoffen. Die waarde is immers gebaseerd op de veronderstelling dat al hun fossiele reserves effectief verbrand kunnen en zullen worden. Om het Akkoord van Parijs na te leven kan dat niet: de reserves zijn een heel stuk groter dan ons koolstofbudget.

Dit wordt geïllustreerd in het rapport *The sky's limit*³ (2016) van de Amerikaanse onderzoeks- en drukingsgroep Oil Change International, zoals te zien is in figuur 2. Willen we een waarschijnlijke kans (66 procent) dat we de grens van 2 graden kunnen respecteren, moet 68 procent van de **bekende reserves aan steenkool, olie en gas** in de grond blijven. Bij een gemiddelde kans (50 procent) om de grens van 1,5 graden te halen, is dat 85 procent.

De implicaties worden nog duidelijker als we kijken naar de **reeds ontwikkelde reserves in steenkoolmijnen en olie- en gasvelden**: die zijn

groter dan het koolstofbudget voor een scenario met 1,5 en 2 graden (figuur 3).

De fossiele sector verkeert in woelige wateren

Heel wat steenkoolbedrijven in de VS en in Europa kwamen de laatste jaren in de problemen omdat steenkool minder rendabel wordt ten opzichte van andere energiebronnen, waaronder hernieuwbare energie. Ook heeft de steenkoolindustrie het steeds moeilijker om milieuvergunningen te verkrijgen. De Duitse energiereuzen RWE en EON kampen al jaren met grote verliezen en splitsten hun meest vervuilende en verlieslatende steenkoolactiviteiten af van de rest van hun operaties.

Het meest pertinent zijn de schommelingen in de oliesector. Tussen eind 2014 en begin 2016 is de olieprijs gezakt van meer dan 110 dollar naar ongeveer 30 dollar per vat. Ondertussen heeft vooral een beslissing van de OPEC-landen om de olieproductie te beperken de prijs enigszins hersteld, maar die ligt nog steeds veel lager dan in de lente van 2014. Door die prijsdaling zijn veel plannen voor nieuwe ontginningen uitgesteld, vooral van onconventionele oliebronnen die moeilijker te ontginnen zijn en pas rendabel worden als de olieprijs hoog genoeg is.

³ http://priceofoil.org/content/uploads/2016/09/OCI_the_skys_limit_2016_FINAL_2.pdf

© Daniel Beltrá / Greenpeace

Ook in de oliesector zien we dat verlieslatende en erg vervuilende activiteiten worden afgesplitst. Het Amerikaanse bedrijf ExxonMobil werd begin 2017 14 procent kleiner, doordat het 3,3 miljard vaten olie in oliezanden en andere projecten in Noord-Amerika niet meer rendabel kan ontginnen. Het bedrijf moest 16 miljard waarde in zijn boekhouding schrappen.⁴ Zijn concurrent ConocoPhillips verloor in diezelfde periode 1,15 miljard vaten, goed voor 21 procent van zijn reserves.⁵ Shell moest in 2015 zijn pogingen om in het Noordpoolgebied naar olie te boren stopzetten wegens technische problemen en protest tegen deze gevaarlijke en extreem vervuilende activiteiten.⁶ In maart 2017 verkocht Shell bijna al zijn operaties in Canadese teerzanden voor een bedrag van 7 miljard dollar aan Canadian Natural Resources, een van de grootste Canadese energiebedrijven.⁷

Twee derde van de oliereserves is niet rendabel

De prijsschommeling was een waarschuwing voor de risico's van een koolstofzeepbel en leidde tot een chaotisch proces waarbij oliebedrijven investeringen schrapten om hun kosten te drukken en hun verminderde inkomsten door de lage olieprijs te compenseren. Tussen het begin van de daling van de olieprijs en januari 2016 ging 400 miljard dollar aan nieuwe olie- en gasprojecten in rook op.⁸ Het uitstel van deze projecten is een goede zaak voor het klimaat, maar het zou beter zijn als dit proces meer geanticipeerd en gestroomlijnd wordt. Lage olie prijzen hebben immers ook gevolgen voor banken. Grote banken in de VS moesten in deze periode extra reserves aanleggen, omdat steeds meer leningen aan de energiesector niet terugbetaald werden.⁹

In 2014 schatte een onderzoek van Goldman Sachs dat de toekomst van projecten met een totale waarde van 1.000 miljard dollar in gevaar is.¹⁰ Tom Randall van Bloomberg heeft het over 'stranded assets': geplande investeringen in de oliesector die niet meer levensvatbaar zijn. Randall en Goldman Sachs gingen uit van een prijs van 70 dollar per vat ruwe olie, nog steeds een stuk hoger dan de huidige prijs.

Met deze prijs blijft slechts een beperkt deel van de gekende reserves rendabel. Volgens schattingen van Goldman Sachs bestaat twee derde van de reserves uit 'heavy oil'. Dat is olie met een hogere dichtheid die moeilijker ontgonnen kan worden en extra geraffineerd moet worden. De ontginning van deze olie is pas rendabel bij een prijs van 70 tot 90 dollar per vat. Dat betekent dus dat de investering in twee derde van de gekende oliereserves niet rendabel is (zie figuur 4).

4 <http://fortune.com/2017/02/23/exxon-mobil-oil-sands-sec/>

5 <http://www.reuters.com/article/us-canada-conocophillips-oil-sands-idUSKBN1602OK>

6 <https://www.theguardian.com/business/2015/sep/28/shell-ceases-alaska-arctic-drilling-exploratory-well-oil-gas-disappoints>

7 <https://www.ft.com/content/a27be066-04a3-11e7-ace0-1ce02ef0def9>

8 <https://www.ft.com/content/50bbaec2-ba0e-11e5-bf7e-8a339b6f2164>

9 <https://www.ft.com/content/bc7dca78-bb9e-11e5-a7cc-280dfe875e28>

10 <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-12-18/bankers-see-1-trillion-of-investments-stranded-in-the-oil-fields>

In de pijplijn of niet?

De Amerikaanse president Trump benoemde de voormalige ceo van 's werelds grootste oliebedrijf Exxon Mobil als minister van Buitenlandse Zaken. Het is dan ook niet verwonderlijk dat zijn regering in de bres springt voor de fossiele brandstofindustrie. Ze stemde onder meer in met de herneming van eerder stilgelegde werken aan oliepijplijnen.

Aan de andere kant is er nog nooit zo veel protest geweest tegen nieuwe olieontginning en steenkoolcentrales, bijvoorbeeld tegen de pijplijn in de staat North Dakota. De bouw van nieuwe infrastructuur zoals een pijplijn verlengt de toekomst van olie en creëert nieuwe economische belangen die het respecteren van het koolstofbudget moeilijker maakt.

Het geplande traject van de pijplijn loopt bovendien vlak langs indianengebied. Een olielek zou zeer ernstige gevolgen hebben voor de waterreserves in de buurt. Lokale protesten kregen veel nationale en internationale weerklank en werden gewelddadig onderdrukt door ordediensten. Er was veel protest tegen banken en andere investeerders in de pijplijn. Een petitie die banken oproept niet langer in de pijplijn te investeren werd meer dan 700.000 keer ondertekend.¹¹

In december 2016 hield voormalig president Obama het afwerken van de pijplijn tegen; de nieuwe president Trump zette het licht weer op groen. Bovendien rijst de vraag of de steun

van de Amerikaanse regering de fossiele industrie kan redden. Fitch, een van de twee belangrijkste Amerikaanse kredietbeoordelaars, publiceerde onlangs zijn bezorgdheid over de kredietwaardigheid van de olie-industrie. Fitch vermoedt dat de evolutie in de hernieuwbare energieopwekking en de ontwikkeling van batterijen de olie-industrie grote problemen kan opleveren.

Er was ook een vernietigende studie van de Group of 30 (G30), een financiële adviesgroep uit Washington, bestaande uit centrale bankiers en leidinggevenden van de grootste banken ter wereld. Deze studie uit oktober 2016¹² zet grote vraagtekens bij de capaciteit van de olie- en gassector om zijn schulden terug te betalen. Die schuldenberg is gigantisch, want investeerders waren het laatste decennium zeer happig om te lenen aan olie- en gasbedrijven. De uitstaande obligaties van olie- en gasbedrijven stegen van 455 miljard dollar in 2006 naar 1.400 miljard dollar in 2014. Bij de rechtstreekse leningen van de banken aan deze bedrijven steeg het uitgeleende bedrag van 600 miljard dollar in 2006 naar 1.600 miljard dollar in 2014.

De auteurs van de studie vermoeden dat "honderden, zo niet duizenden miljarden van deze schuldenberg nooit terugbetaald zullen worden"

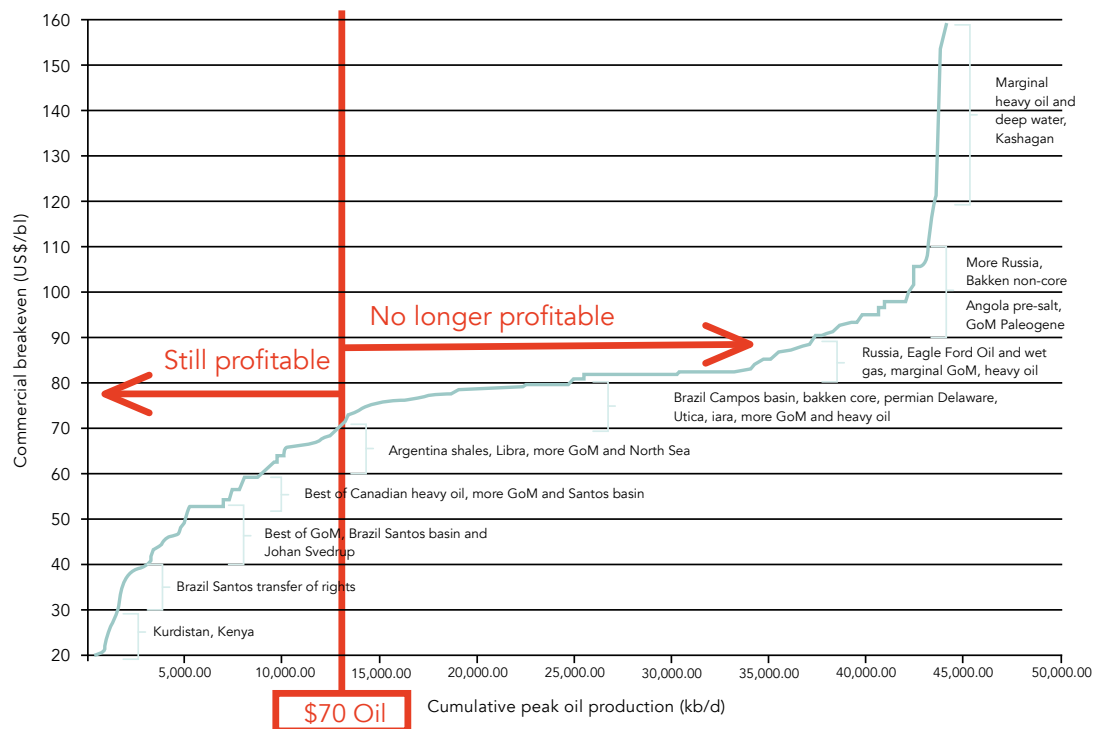
11 http://www.banktrack.org/news/global_coalition_stages_protests_and_bank_closures_across_the_globe_to_defund_dakota_access_pipeline

12 <http://www.pkverlegerllc.com/assets/documents/OP94.pdf>

© Paul Langrock / Greenpeace

JAAR VAN DE WAARHEID VOOR STEENKOOI

Figuur 4: Break-evenpoint voor de top 400 van nieuwe olievelden en hoeveel toekomstige olieproductie deze vertegenwoordigen (bron: Goldman Sachs en Tom Randall, Bloomberg).

Vanwege het belang van steenkool in het aandeel van de wereldwijde emissies, zoomen we nog even in op deze sector en meer in het bijzonder op de vraag naar steenkool. De analyse van ons koolstofbudget ten opzichte van de fossiele brandstoffenreserves maakt duidelijk wat ons te doen staat om klimaatopwarming in te perken. Maar als we voldoende reserves in de grond willen houden, moeten we verder kijken dan de olievelden en de steenkoolmijnen. Op de markt worden fossiele brandstoffen immers pas waardevol als er voldoende vraag naar is.

Steenkoolproductie alleen al overschrijdt het koolstofbudget

De belangrijkste afnemers van steenkool zijn elektriciteitsproducenten. Ook hier gaan de alarmbellen af, zoals onder meer blijkt uit een studie van Oxford University uit maart 2016. Als we steenkoolcentrales blijven bouwen volgens het 'business as usual' scenario, gaan we in 2017 – dit jaar dus – over de limiet en wordt de grens van 2 graden onmogelijk. Dus zelfs indien alle andere sectoren hun uitstoot terugdringen, zal de CO₂-uitstoot tijdens de volledige levensduur van bestaande en geplande steenkoolcentrales¹³ het

onmogelijk maken om de grens van 2 graden te halen, laat staan die van 1,5 graden.¹⁴

Actuele gegevens bevestigen dit. Tussen begin en midden 2016 is het aantal geplande steenkoolcentrales verminderd met een productiecapaciteit van 158 gigawatt, voornamelijk door maatregelen in China en India. Dat is bijna evenveel als de totale productiecapaciteit van steenkoolcentrales in de Europese Unie (162 gigawatt).¹⁵ Maar nog steeds zou de totale geplande productiecapaciteit van steenkoolcentrales in juli 2016 het onmogelijk maken om de grens van 1,5 graden te halen. En de technologie zal ons niet redden, want de grote meerderheid van de geplande steenkoolcentrales gebruikt al de meest recente technologie om zo efficiënt en 'proper' mogelijk elektriciteit te produceren.

Overcapaciteit, vervuiling en vroegtijdige overlijdens

Intussen blijft China wel het land waar in 2016 de meeste nieuwe steenkoolcentrales bijgekomen zijn. Bovendien werden de maatregelen om de productie te verminderen onder andere genomen omdat er een overcapaciteit is aan steenkool.¹⁶

¹³ Dit scenario gaat er ook vanuit dat de bestaande en geplande gascentrales hun hele levensduur gebruikt zullen worden.

¹⁴ Alexander Pfeiffera et al., 'The '2°C Capital Stock' for Electricity Generation: Committed Cumulative Carbon Emissions From the Electricity Generation Sector and the Transition to a Green Economy', Applied Energy, March, 24, 2016. In http://priceofoil.org/content/uploads/2016/06/Shorting_the_Climate_2016.pdf

¹⁵ <http://endcoal.org/resources/shrinkingcoal/>

¹⁶ <http://endcoal.org/resources/shrinkingcoal/>

© Christiaan van der Hoeven / WWF-Netherlands

4

© Antolin Avezuela / Greenpeace

Het valt op dat de meeste geplande steenkoolcentrales zich juist bevinden in landen waar er al een **overcapaciteit** is. Zowel de lagere vraag naar de geproduceerde energie als de incompatibiliteit met het koolstofbudget maakt deze geplande centrales tot een economisch risico. Bovendien zijn steenkoolcentrales inflexibel, omdat ze voortdurend elektriciteit produceren. Ze zijn dus evenmin geschikt voor de switch naar een elektriciteitsnet dat hoofdzakelijk draait op gedecentraliseerde en flexibele energie op basis van hernieuwbare bronnen.

Bovendien veroorzaken steenkoolcentrales, net zoals steenkoolmijnen en olievelden, veel lokale problemen, voornamelijk lucht- en milieuvuiling en inkomensverlies van de lokale bevolking. Onderzoeken naar de lokale impact van steenkoolcentrales in Europa en Indonesië tonen aan dat ze tienduizenden vroegtijdige overlijdens zullen veroorzaken.¹⁷

De laatste steenkoolcentrale moet de deuren sluiten in 2030

Indien maatregelen genomen worden om klimaatopwarming te beperken tot 2 of 1,5 graden, zullen veel investeringen in geplande steenkoolcentrales verloren gaan. Climate Analytics berekende het koolstofbudget voor steenkoolcentrales in Europa. Het aandeel van steenkool in de Europese energiemix daalt, maar die trend moet een aantal versnellingen hoger schakelen wil Europa de klimaatdoelstellingen halen.

Als alle steenkoolcentrales in Europa over hun volledige levensduur operationeel blijven, zal het koolstofbudget voor steenkool in Europa met 85 procent overschreden worden. Indien ook de elf aangekondigde of geplande steenkoolcentrales in Europa effectief gebouwd worden, zal de CO₂-uitstoot twee maal hoger zijn dan het koolstofbudget voor steenkool in Europa.

Om ver onder de grens van 2 graden te blijven, moet Europa de laatste steenkoolcentrale ten laatste in 2030 sluiten. Enkele landen hebben zich al voorgenomen om hun steenkoolcentrales te sluiten in de komende 10 tot 15 jaar, zoals het Verenigd Koninkrijk, Finland en Frankrijk. Maar landen als Polen en Griekenland bouwen momenteel nieuwe steenkoolcentrales of hebben plannen om dat binnenkort te doen.¹⁸ In België sloot de laatste steenkoolcentrale de deuren in 2016.

TRANSITIE NAAR DUURZAME ENERGIE

Hoe pakken we de transitie naar duurzame energie aan? We kunnen verschillende criteria hanteren om te beslissen welke olie- en gasvelden, steenkoolmijnen en steenkoolcentrales wanneer moeten sluiten. Ten eerste is er de verantwoordelijkheid van de **historische vervuilers om het voortouw te nemen**. Aangezien dit meestal de rijkste landen zijn, is het belangrijk dat ze armere landen voldoende steunen in de transitie naar duurzame energie. Het is cruciaal dat instellingen die duurzame ontwikkeling in ontwikkelingslanden voor ogen hebben zo snel mogelijk stoppen met het aanwenden van hun vaak publieke middelen voor projecten die deze transitie verhinderen. Zo investeert de Wereldbank meer in de exploitatie van fossiele brandstoffen dan in hernieuwbare energie.¹⁹

Daarnaast zijn er veel projecten die naast klimaatopwarming ook **lokale vervuiling veroorzaken, de rechten van de lokale bevolking niet respecteren en tot inkomensverlies leiden**. En dan zijn er ook nog de onconventionele olie- en gasbronnen zoals teerzandolie, olieboringen in de Noordpool en fracking. Deze projecten zijn het duurst en het meest vervuilend. Ook deze projecten die uitzonderlijk veel schade aanrichten moeten bovenaan de lijst staan voor een snelle stopzetting.

Het licht kan aanblijven

Maar hoe haalbaar zijn de alternatieven? Nationale, Europese en mondiale studies tonen aan dat het economisch en technisch mogelijk is om 100 procent hernieuwbare energievoorziening te hebben tegen 2050.²⁰ In Europa is ook 2030 een belangrijke tussenstap: binnen 13 jaar kan 77 procent van onze elektriciteit door hernieuwbare energie geleverd worden.²¹ Op basis van dit Europese onderzoek is voor België een scenario ontwikkeld waarin tot 58 procent van onze elektriciteitsvoorziening op kostenefficiënte wijze wordt voorzien door hernieuwbare energie.²²

Deze studies kijken naar de technologische haalbaarheid en de optimalisatie van hernieuwbare energie. Ze gaan ervan uit dat we de dag na het verschijnen van de studies op de startknop drukken en meteen de nodige regelgeving goedkeuren en uitvoeren en de vereiste investeringen doen. Zo werkt onze economie natuurlijk niet. We hebben een ingewikkeld kluwen van energiemarkten die prijzen voor fossiele brandstoffen en elektriciteit genereren. We hebben regels en toezicht op verschillende niveaus en investeringen die in zeer grote mate door banken en andere investeerders in financiële markten gebeuren.

¹⁷ https://www.google.com/url?q=http://wwf.panda.org/wwf_news/?2280512/Lifting-Europes-Dark-Cloud-How-cutting-coal-saves-lives&sa=D&ust=1489564900033000&usq=AFQjCNEE74bfa99zqYs-5XecdulKpul0Lg

http://priceofoil.org/content/uploads/2016/06/Shorting_the_Climate_2016.pdf

¹⁸ http://climateanalytics.org/files/eu_coal_stress_test_report_2017.pdf

¹⁹ 11.11.11 (2016). Walk your Talk: het energiebeleid van de Wereldbank. <http://www.11.be/artikels/item/nieuw-rapport-11-11-11-wereldbank-blijft-naarstig-op-zoek-naar-fossiele-brandstoffen>

²⁰ <http://www.greenpeace.org/international/en/press/releases/2015/100-Renewable-Energy-for-All1/>
<http://www.roadmap2050.eu/>

<http://www.plan.be/publications/publication-1191-nl-towards+100pct+renewable+energy+in+belgium+by+2050>

²¹ <https://www.greenpeace.de/files/publications/201402-power-grid-report.pdf>

²² <https://www.bondbeterleefmilieu.be/artikel/energieministers-krijgen-ambitieuw-hernieuwbaar-scenario-op-een-blaadje-gepresenteerd>

© Global Warming Images / WWF

Er is dus niet zomaar één startknop. De nodige veranderingen moeten plaatsvinden op verschillende niveaus en al deze verschillende domeinen moeten op elkaar afgestemd worden om de broodnodige energietransitie te kunnen realiseren.

Investeren in de rechtvaardige transitie

Om te voldoen aan de doelstellingen van het Akkoord van Parijs, is het noodzakelijk om te investeren in een klimaatvriendelijke samenleving, in het belang van de werknemers en hun toekomst. De transitie van ons huidige economische bestel naar het klimaatvriendelijke model moet geleidelijk en met respect voor de sociale rechtvaardigheid gebeuren.

Het is belangrijk dat deze transitie grondig begeleid en gepland wordt. De werknemers die hun job verliezen in de fossiele sectoren kunnen niet altijd aan de slag in de sector van hernieuwbare energie; ze hebben eventueel ook niet de juiste opleiding of vorming. Dit moet gepland worden volgens de principes van de 'rechtvaardige transitie'.²³ De overheid zal op alle niveaus over de rechtvaardige transitie moeten waken.

Het concept van een 'rechtvaardige transitie'²⁴ naar een klimaatvriendelijke samenleving steunt op kwaliteitsvolle sociale dialoog, vormingen en ontwikkeling van de vaardigheden van de werknemers, respect voor de mensenrechten en werknemers, een sociale sterke bescherming en natuurlijk duurzame investeringen.

Investeringen in het transformatieproces van economische sectoren naar duurzame activiteiten en kwaliteitswerk verdienen aanmoediging. Er is nood aan sociale dialoog en de ontwikkeling van begeleidingsplannen in de sectoren en bedrijven die getroffen worden door de desinvestering, om de transitie zo rechtvaardig mogelijk te laten verlopen.

Investeringen in de energierenovatie van gebouwen, intelligente elektriciteitsnetten, hernieuwbare energie (en de opslag ervan) en milieuvriendelijke transportmogelijkheden (openbaar vervoer, fietspaden) in het hele land kunnen tienduizenden extra jobs in België creëren²⁵. Uit een studie die werd besteld door de federale milieuadministratie bleek dat er tegen 2030 in een ambitieus koolstofarm scenario 80.000 extra jobs gecreëerd konden worden, ten opzichte van een scenario met een onveranderd beleid²⁶. In een periode dat er in ons land massale herstructureringen gebeuren, zou het vanzelfsprekend moeten zijn om te investeren in de sectoren van de toekomst die jobs creëren.

²³ <http://unfccc.int/resource/docs/2016/tp/07.pdf>

http://www.ilo.org/global/topics/green-jobs/publications/WCMS_432859/lang--en/index.htm

²⁴ Concept werd ontwikkeld vanaf 2009 door de Internationale Vakbondconfederatie: <https://www.ituc-csi.org/qu-est-ce-une-transition-juste>.

²⁵ De Klimaatcoalitie heeft in 2014 een campagne gevoerd over het werk in de sectoren die de rechtvaardige transitie naar een klimaatvriendelijke samenleving mogelijk maken. De resultaten van onze analyse leiden naar een cijfer van 60.000 nieuwe jobs. Zie: <http://www.klimaatcoalitie.be/acties/jobs4climate>.

²⁶ Studie gerealiseerd door CLIMACT, van het Federaal Planbureau, Oxford Economics en prof. Bréchet (UCL), om de macro-economische impact van de klimaatvriendelijke transitie, werk, competitiviteit en de samengaande baten van deze scenario's te meten: http://www.climat.be/2050/files/7114/7637/3604/macro_low_carbon_FR.pdf

DRIE SCENARIO'S: DOEM OF HOOP?

De uitdaging is om het ontginnen en verbranden van fossiele brandstoffen snel genoeg, maar op een gecontroleerde manier uit te doen. Dit vraagt om een geplande uitstap uit fossiele brandstoffen door overheden en bedrijven. Er zijn drie mogelijke toekomstscenario's, zoals aangegeven in figuur 5.

In het eerste scenario maken we werk van een geplande uitstap. We bouwen geen nieuwe infrastructuur om nieuwe steenkoolmijnen, olie- en gasvelden te ontginnen en verminderen geleidelijk de productie uit bestaande bronnen. Het afnemende aanbod aan fossiele brandstoffen wordt vervangen door hernieuwbare alternatieven.

Dit scenario houdt in dat er ook geen investeringen meer gebeuren in nieuwe ontginning. Ook voor reeds gemaakte investeringen kan dit scenario een impact hebben, aangezien de olievelden, steenkoolmijnen en steenkoolcentrales die vroegtijdig gesloten worden niet het verwachte rendement zullen halen. Bovendien is de waardering van de bedrijven die fossiele brandstoffenreserves bezitten momenteel niet afgestemd op het koolstofbudget, aangezien ervan uitgegaan wordt dat deze reserves gebruikt kunnen worden. Indien we ons aan het koolstofbudget houden, zal de waardering van deze bedrijven dus neerwaarts herzien worden. Dit kan op zijn beurt gevolgen hebben voor de financiers van deze bedrijven.

In de twee andere scenario's blijven we kiezen voor nieuwe projecten om fossiele brandstoffen te ontginnen.

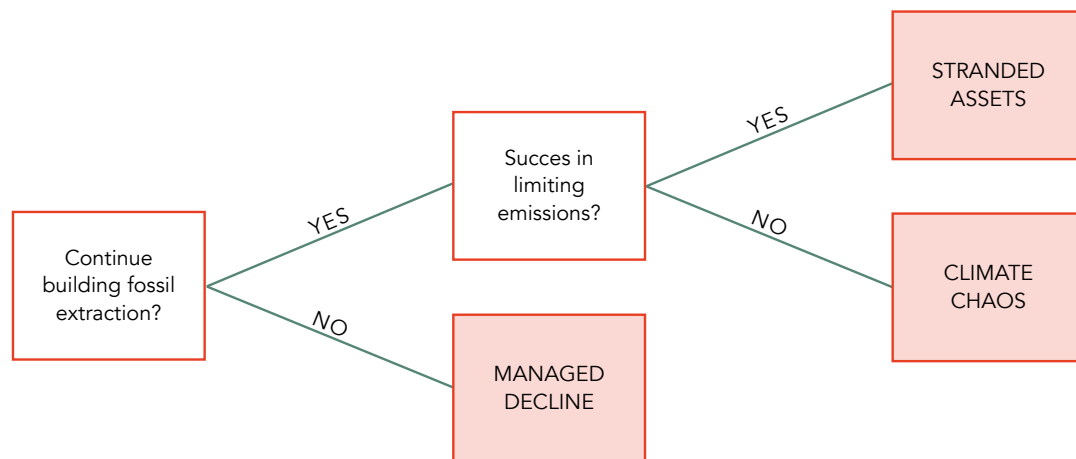
In het tweede scenario worden de steenkoolmijnen of olie- en gasvelden succesvol ontwikkeld. De ontgonnen fossiele brandstoffen worden verkocht op de markt en verbrand. In dat geval verspelen we definitief de kans om de klimaatdoelstellingen te halen, met desastreuze gevolgen voor de mensheid.

Investeerders dragen een belangrijk deel van de verantwoordelijkheid van het falen in het aanpakken van klimaatopwarming, want ze hebben economische belangen gecreëerd die haaks staan op het respecteren van het koolstofbudget.

In het derde scenario wordt de ontginning van nieuwe fossiele brandstoffen wel ontwikkeld, maar slagen overheden er later alsnog in om het gebruik van fossiele brandstoffen voldoende te beperken. De vraag naar de fossiele brandstoffen valt weg en het is verlieslatend om deze fossiele brandstofbronnen nog verder uit te baten. Alle betrokken werknemers verliezen hun job en alle investeerders hun geld. In dit scenario zitten we opgescheept met enorme 'stranded assets'.

Dit scenario komt voor investeerders neer op een extremere versie van het eerste scenario. Het valt te verwachten dat er heel wat verliezen geboekt zullen worden op financieringen van de bedrijven die fossiele brandstoffen ontginnen of gebruiken.

Figuur 5: Beslissingsboom voor de uitstap uit fossiele brandstoffen. (Bron: http://priceofoil.org/content/uploads/2016/09/OCI_the_skys_limit_2016_FINAL_2.pdf)

Vertrouwen op een dieptepunt

Het eerste scenario biedt de beste garanties om een geplande uitstap te organiseren waarbij ook de impact op investeerders het meest beheersbaar is. In scenario 3 manifesteert de koolstofzeepbel zich ten volle. Maatregelen om ons koolstofbudget te respecteren creëren dermate grote verliezen in de fossiele brandstoffensector dat dit op zijn beurt instabiliteit creëert op financiële markten, omdat investeerders grote verliezen lijden op hun investeringen.

De laatste jaren is er steeds meer aandacht voor dit fenomeen. Centrale banken in Nederland en het Verenigd Koninkrijk bestuderen het fenomeen en bij de Financial Stability Board (de financiële toezichthouder van de G20) staat de carbon bubble ook op de agenda. Mark Carney, hoofd van de Britse centrale bank en de Financial Stability Board, zei in 2015 dat door klimaatopwarming aan te pakken een groot deel van de fossiele brandstoffen in de grond zal moeten blijven en investeerders met "enorme verliezen" kan opzadelen. Het grootste gevaar is volgens hem dat "tegen de tijd dat klimaatopwarming een doorslaggevend thema wordt voor de financiële stabiliteit, het mogelijk al te laat is".²⁷ Een analyse van Blackrock, een van de grootste fondsenbeheerders ter wereld, wijst erop dat veel bedrijven hun kosten verbonden aan klimaatveranderingen niet voldoende in rekening brengen.²⁸

Een groot deel van de aandeelhouders van ExxonMobil heeft begrepen dat investeringen in fossiele brandstoffen uitfasen niet alleen erg belangrijk is om klimaatopwarming aan te pakken, maar ook om grote verliezen te voorkomen. En in maart 2017 gaf Ben Van Beurden, de ceo van Shell, toe dat de grootste uitdaging voor zijn bedrijf een gebrek aan vertrouwen is: "Ik denk dat het vertrouwen gezakt is tot een peil waarin het een belangrijk probleem vormt voor onze toekomst op de lange termijn."²⁹

²⁷ <https://www.ft.com/content/622de3da-66e6-11e5-97d0-1456a776a4f5>

²⁸ <https://www.blackrock.com/investing/literature/whitepaper/bii-climate-change-2016-us.pdf>

²⁹ <http://www.reuters.com/article/us-ceraweek-shell-shell-idUSKBN16G2DT>

De waarde van fossiele brandstoffen keldert

In de komende jaren zullen investeringen dus een belangrijke rol spelen om het koolstofbudget te respecteren. Hoe meer banken en investeerders rekening houden met het koolstofbudget, hoe minder geld er beschikbaar zal zijn om fossiele brandstoffen te ontginnen en verbranden. Maar zoals we zagen, zijn er ook economische redenen om kritisch te zijn voor het financieren van of het investeren in fossiele brandstoffen.

De voorbije jaren daalde de economische waarde van bepaalde fossiele brandstofreserves en verschillende factoren wijzen erop dat deze trend zal toenemen: striktere klimaatwetgeving om het akkoord van Parijs in de praktijk te brengen, sterk dalende kostprijzen van alternatieven zoals hernieuwbare energie (zon en wind in het bijzonder) en marktfactoren zullen steeds meer druk zetten op de 'business case' van de bedrijven uit de fossiele brandstofindustrie.

Dit betekent dat niet het aanbod een rem zal zetten op de winsten van oliebedrijven, zoals vroeger werd gesuggereerd, maar eerder de vraag naar fossiele brandstofproducten. Heeft het nog zin om erg dure investeringen te doen in diepzeeboorplatformen, projecten die worden afgeschreven op meerdere decennia? Immers, de komende tien à vijftien jaar zullen en moeten innovaties als de overschakeling naar elektromotoren in transport de markt sterk transformeren.

In tegenstelling tot de vorige eeuw betekenen investeringen in bedrijven uit de fossiele brandstofsector dus een groot (langetermijn) risico voor investeerders, en zeker de grote spelers

die een langetermijnperspectief hanteren en het geld beheeren van burgers en overheden. Als blijkt dat de reserves van fossiele bedrijven niets meer waard zijn omdat de vraag naar hun producten daalt of de kostprijs voor ontginning te hoog is, zal de beurswaarde en het uitkeren van dividenden stelselmatig kelderen, waardoor rendementen onvoldoende opleveren en een groot deel van het kapitaal van de investeerders in rook opgaat.

Aangezien de ontdekkingen van nieuwe gebieden gezakt zijn tot het laagste peil in de laatste zestig jaar en de kosten voor ontginning steeds hoger worden, is het de vraag wat de businesscase van deze bedrijven inhoudt na het Akkoord van Parijs. Dit is precies de vraag die een groep aandeelhouders (samen 4.000 miljard dollar waard) onder leiding van de staat New York en de Church of England dit jaar stelde op de aandeelhoudersvergadering van ExxonMobil.³⁰ Het is duidelijk dat niet alleen de maatschappelijke druk vanuit burgers, maar sinds enkele jaren ook de druk vanuit aandeelhouders en belangrijke klanten van deze bedrijven enorm stijgt.

Helaas is deze realiteit nog niet overal in de olie-industrie doorgedrongen. Zo verklaarde Saoedi-Arabië onlangs dat het staatsoliebedrijf Aramco 2.000 miljard dollar waard is, de som van de economische waarde van alle reserves. Maar veel financiële analisten schatten dat de waarde van Aramco op dit moment slechts de helft of amper een kwart is van het gigantische bedrag dat Saoedi-Arabië financiële markten voorspiegelt.³¹ Dit is erg belangrijk in het licht van de plannen van de Saoedische regering van een beursgang voor Aramco later in 2017 en de mogelijke risico's voor investeerders die hiermee verbonden zijn.

³⁰ <http://www.climatechangenews.com/2017/02/23/exxon-mobil-shareholders-renew-call-for-2c-climate-analysis/>

³¹ <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-02-23/saudi-arabia-2-trillion-aramco-vision-runs-into-market-reality>

ONDERZOEK NAAR BANKEN IN BELGIË

Hoe zit het nu met de financiering van fossiele brandstoffen in België? Het laatste onderzoek naar de financiering door banken in België was het rapport *Onze toekomst ondermijnd* van de Fair Finance Guide coalitie, dat in november 2015 verscheen.³² Toen bleek dat bij de negen onderzochte banken in België tussen 2009 en 2014 gemiddeld voor elke euro die naar hernieuwbare energie ging, negen euro naar fossiele brandstoffen vloeide.

Er waren echter belangrijke verschillen. Dit gemiddelde werd gedomineerd door ING, BNP Paribas en Deutsche Bank. Bij KBC was de financiering van fossiele brandstoffen dubbel zo hoog als die van hernieuwbare energie en Belfius was een van de weinige relatief grote banken uit het internationale onderzoek met een positieve balans: 80 procent van de financiering ging naar hernieuwbare energie, tegenover 20 procent voor fossiele brandstoffen.³³

In dit nieuwe onderzoek kijken we naar de rol van de vier belangrijkste banken op de Belgische markt bij het financieren van fossiele brandstoffen: BNP Paribas, ING, KBC en Belfius. Gezien de noodzaak aan spoedige uitstapscenari's voor steenkoolmijnen, olie- en gasvelden en steenkoolcentrales om ons koolstofbudget te respecteren, concentreren we ons op de financiering

aan bedrijven met de grootste reserves aan fossiele brandstoffen en aan bedrijven die het meeste elektriciteit produceren op basis van steenkool. Daarnaast evalueren we ook het beleid van deze banken bij het financieren van fossiele brandstoffen.

Selectie van de banken

We kozen voor de vier grootste banken volgens balanstotaal³⁴ op de Belgische bankenmarkt, omdat deze samen een grote meerderheid van de Belgische markt innemen. BNP Paribas Fortis is de grootste bank in België en maakt deel uit van de Franse groep BNP Paribas, waarvan de Belgische staat met 10 procent van de aandelen de grootste aandeelhouder is³⁵. ING België is de tweede grootste bank en maakt deel uit van de Nederlandse groep ING. Op de derde plaats komt KBC, dat zijn hoofdzetel in België heeft en sinds de financiële crisis een aantal internationale activiteiten teruggeschroefd heeft, maar nog altijd een belangrijke aanwezigheid heeft in Oost-Europa. Belfius is de vierde grootste bank en komt voort uit het Belgische deel van de vroegere Dexia-groep. De bank is momenteel voor 100 procent in handen van de overheid en heeft sinds het vertrek uit de Dexia-groep zijn internationale activiteiten bijna volledig afgebouwd.

³² http://bankwijzer.be/media/60952/2015-11-05_onze-toekomst-ondermijnd.pdf

³³ In de laatste jaren is de erkenning van de verantwoordelijkheid die banken dragen bij het financieren van voornamelijk steenkool wel toegenomen. Dat heeft geleid tot beperkingen in het financieringsbeleid. In dezelfde periode heeft hernieuwbare energie ook een sterke vooruitgang gemaakt. Het is dus mogelijk dat deze verhoudingen ondertussen gewijzigd zijn. Een update van deze verhoudingen valt buiten de scope van dit onderzoek.

³⁴ <https://www.febelfin.be/nl/de-belgische-financiele-sector-detail/vademecum-2015>

³⁵ <http://www.sfpf-pim.be/nl/portefeuille-voor-rekening-van-de-staat>

Bij Belfius hebben we voor (het beheer van) beleggingen in aandelen en obligaties ook gekeken naar Candriam, de externe huisleverancier van investeringsfondsen die Belfius aan zijn klanten aanbiedt. Dit is de nieuwe naam van de voormalige vermogensbeheerder van Dexia (Dexia Asset Management), die nu deel uitmaakt van de Amerikaanse verzekeringsgroep New York Life. Candriam heeft ook andere klanten die zijn fondsen aanbieden en dus gebeuren niet alle beleggingen in fondsen van Candriam door klanten van Belfius. In 2016 richtte Belfius ook een eigen vermogensbeheerder op: Belfius Investment Partners, die buiten de scope van dit onderzoek valt.

Ook andere banken bieden fondsen van andere fondsenbeheerders aan, maar omdat de andere banken zelf aan vermogensbeheer doen en geen vergelijkbaar partnerschap hebben met een andere fondsenbeheerder, keken we bij deze banken enkel naar (het beheer van) de beleggingen in aandelen die binnen de bankengroep plaatsvonden.

Selectie van de bedrijven

We onderzochten 100 bedrijven, die opgedeeld zijn in 4 lijsten van 25 bedrijven. De eerste twee lijsten kijken naar reserves: ze bevatten de 25 beursgenoteerde bedrijven met de grootste steenkoolreserves en de 25 beursgenoteerde bedrijven met de grootste oliereserves. Deze lijsten komen uit de Carbon Underground 200 lijst van Fossil Free Indexes.³⁶

De twee andere lijsten kijken naar de elektriciteitsbedrijven waarvan de bestaande en geplande productiecapaciteit op basis van steenkool het hoogst is. De ene lijst bevat de top 25 van deze bedrijven in de wereld, de andere de top 25 bedrijven in Europa. Deze rangschikking werd gemaakt op basis van data van Global Coal Plant Tracker³⁷ die verzameld werden in maart 2016.³⁸

³⁶ <http://fossilfreeindexes.com/research/the-carbon-underground/>

³⁷ De data van Global Coal Plant Tracker worden onder andere ook gebruikt in de World Energy Outlook van het International Energy Agency (IEA). <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/WorldEnergyOutlookSpecialReport2016EnergyandAirPollution.pdf>

³⁸ <http://endcoal.org/global-coal-plant-tracker/>

Bij sommige bedrijven hebben niet alle activiteiten betrekking op fossiele brandstoffen. Voor een aantal mijnbouwbedrijven in de lijst met steenkoolreserves is steenkool slechts een van de grondstoffen die ze ontginnen. Veel elektriciteitsproducenten in de selectie produceren ook energie op basis van andere bronnen dan fossiele brandstoffen. Financieringen waarvan duidelijk was dat ze niet bestemd waren voor activiteiten in fossiele brandstoffen, zijn niet opgenomen in onze analyse. Dat neemt niet weg dat financiële blootstelling aan andere activiteiten dan fossiele brandstoffen ook een potentieel risico vormt, indien de bedrijven hun aan fossiele brandstof gerelateerde activiteiten niet snel genoeg uitdoven.

Vormen van financiering

Financiële instellingen kunnen op verschillende manieren bedrijven financieren en erin investeren. Ze kunnen kredieten verstrekken door het toekennen van leningen, de onderschrijving van uitgegeven obligaties en het ondersteunen van bedrijven die nieuwe aandeelhouders zoeken. Daarnaast kunnen ze investeren in het eigen vermogen van bedrijven door aandelen en obligaties te verwerven.

Bedrijfsleningen

De gemakkelijkste manier om een bedrijf te financieren is geld lenen. Meestal wordt geld geleend bij commerciële banken. Leningen kunnen zowel op korte als op lange termijn lopen. Ze veroorzaken evenwel schulden bij het bedrijf dat ze aangaat.

Uitgifte van aandelen

Bedrijven kunnen aandelen uitgeven op de beurs. Dat biedt hun de kans om hun eigen vermogen te

vergroten via nieuwe of bestaande aandeelhouders. De rol van (investerings)banken is van cruciaal belang voor een bedrijf bij het verhandelen van zijn aandelen. De banken bieden het bedrijf toegang tot de kapitaalmarkten en helpen het aandeelhouders te zoeken. Deze rol is echter tijdelijk.

Uitgifte van obligaties

Het uitgeven van obligaties wordt het best omschreven als het opsplitsen van een grote lening in kleine stukjes, waarbij elk stukje afzonderlijk wordt verkocht. Net als aandelen worden obligaties verkocht op de beurs. Om ze uit te geven, heeft een bedrijf de hulp nodig van een of meer investeringsbanken die een bepaalde hoeveelheid obligaties aan de man brengen. 'Onderschrijven' betekent eigenlijk kopen met de bedoeling om te verkopen aan beleggers. Maar als de investeringsbank er niet in slaagt alle onderschreven obligaties te verkopen, blijft ze er zelf eigenaar van.

(Beheer van) aandelen en/of obligatiefondsen

Via de fondsen die ze beheren, kunnen banken aandelen en obligaties kopen van een bepaald bedrijf. Zo worden de klanten van de banken via dergelijke fondsen respectievelijk mede-eigenaar of medefinancier van de onderliggende bedrijven. De bank kan zelf met haar eigen middelen ook investeren in een deel van deze fondsen. Als mede-eigenaar van dat bedrijf hebben aandeelhouders invloed op de strategie van het bedrijf. De omvang van die invloed hangt af van de grootte van de participatie. Eigenaars van obligaties zijn geen

mede-eigenaar van het uitgevende bedrijf, maar schuldeisers. Kopers van obligaties hebben recht op terugbetaling na een bepaald aantal jaar en op een bepaalde jaarlijkse interest. Beleggingen in obligaties zijn niet opgenomen in deze studie.

Over het onderzoek

We keken in eerste instantie naar de financieringen aan en de investeringen in de geselecteerde bedrijven door de geselecteerde banken in de periode vanaf begin 2014 tot eind 2016. Deze tijdslijn is relevant voor leningen en de uitgifte van obligaties en aandelen. Deze selectie heeft als doel te kijken naar het recente gedrag van de geselecteerde banken.

Voor (het beheer van) beleggingen in aandelen hebben we enkel naar de laatst beschikbare rapportering op het moment van het onderzoek gekeken.

De gegevens in verband met de financieringen van de geselecteerde banken aan de geselecteerde bedrijven werden geraadpleegd via de financiële databank van Bloomberg. Bij onderzoek naar de investeringen van banken wordt naast Bloomberg vaak ook de Thomson Eikon databank geraadpleegd. Het is dan ook niet uit te sluiten dat de werkelijk geïnvesteerde bedragen hoger liggen.

Veel fossiele brandstoffenbedrijven vielen buiten onze selectie, omdat we alleen de top 25 opnamen in de vier lijsten. Bijvoorbeeld het bedrijf ETE, dat de omstreden North Dakotapijplijn bouwt, komt niet in onze selectie voor.

BANKEN IN BELGIË INVESTEREN MILJARDEN IN DE FOSSIELE INDUSTRIE

De vier onderzochte banken financierden de fossiele brandstoffensector de laatste drie jaar met aanzienlijke bedragen.

Leningen, obligaties en aandelen: BNP Paribas 26 miljard, Belfius 0 miljard

In totaal ging er van BNP Paribas, ING en KBC meer dan 33 miljard euro aan leningen en uitgegeven obligaties en aandelen naar de bedrijven die het meest in strijd handelen met het respecteren van ons CO₂-budget (zie grafiek 1).

BNP is goed voor drie kwart van de leningen en uitgifte van obligaties en aandelen: bijna 26 miljard euro. ING volgt als tweede bank met iets minder dan een vijfde van de totale financiering: 7 miljard euro.

We zien twee grote verschillen: enerzijds tussen BNP Paribas en de rest en anderzijds tussen de twee internationale groepen en de banken met hoofdzetel in België. KBC neemt met 551 miljoen miljoen euro een veel kleiner deel van de leningen en obligaties voor zijn rekening. Bij Belfius vonden we geen leningen of uitgifte van aandelen of obligaties. Dit kan op zijn minst gedeeltelijk verklaard worden doordat Belfius zich meer op de financiering van de Belgische economie focust.

We kunnen de financieringen afzetten tegen de grootte van deze banken. Als we de balansen van deze vier bankgroepen bij elkaar optellen, is BNP Paribas goed voor 61 procent, ING 24 procent, KBC 8 procent en Belfius 5 procent. BNP Paribas

is niet alleen veruit de grootste bank, maar neemt naar verhouding ook een groter deel van de financieringen voor zijn rekening.

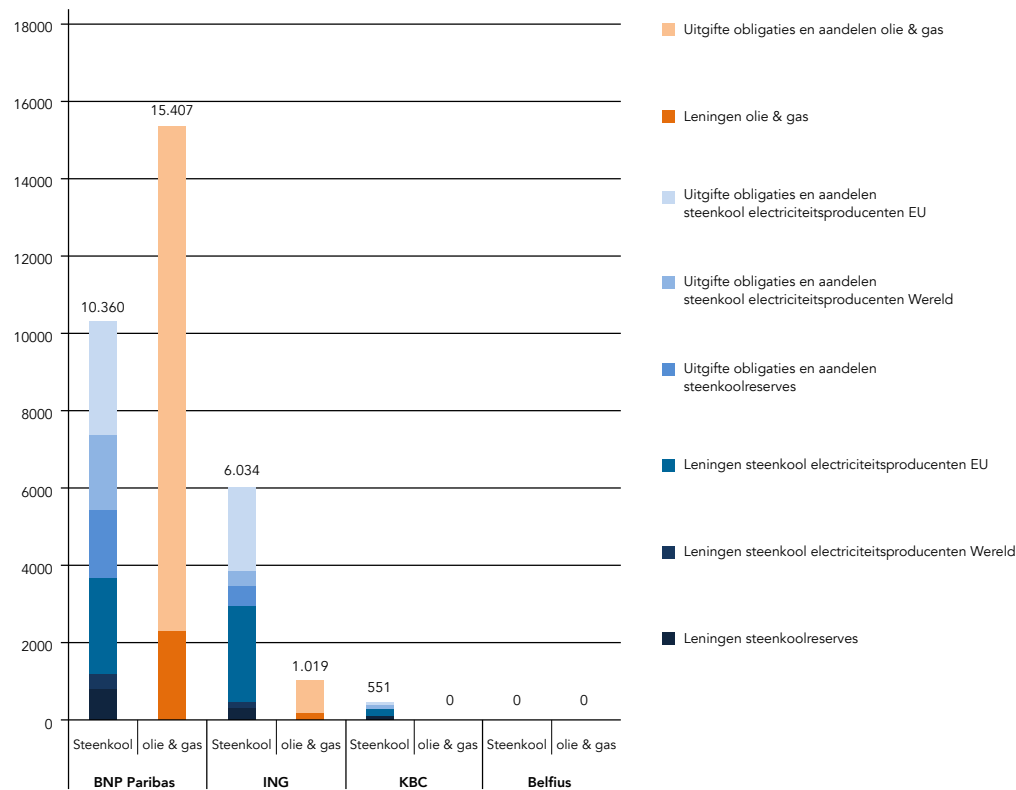
Het is belangrijk mee in rekening te brengen dat het grootste deel van de financieringen via de uitgifte van obligaties gebeurt en dat deze activiteit voornamelijk uitgevoerd wordt door een selecte groep van enkele tientallen grootbanken over de wereld. De banken treden hierbij op als tussenpersoon tussen bedrijven die financiering bekomen via het uitgeven van obligaties en investeerders die deze obligaties aankopen.

Aandelen in portefeuille: KBC springt eruit

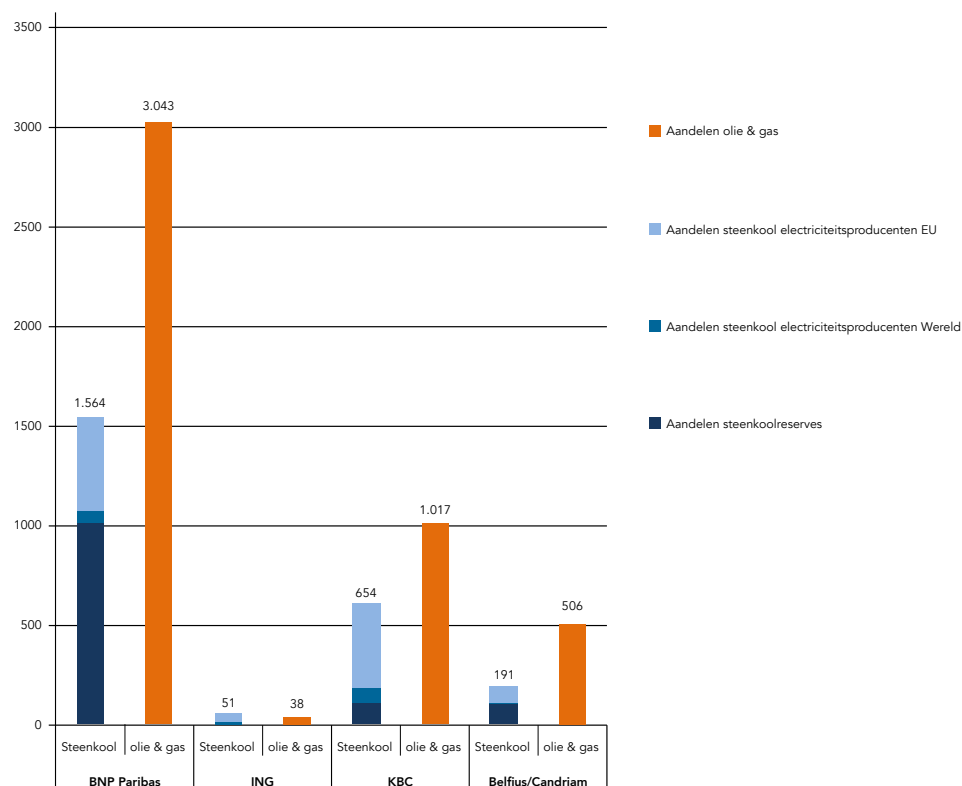
BNP Paribas, ING, KBC en Candriam, dat fondsen voor Belfius levert, hebben daarnaast ook voor 7 miljard euro aandelen van deze bedrijven in hun portefeuille voor eigen rekening en/of voor rekening van derden (zie grafiek 2).

Ook hier loopt het merendeel van de beleggingen via BNP Paribas, maar KBC en Belfius (via Candriam) spelen eveneens een belangrijke rol. Niet alle beleggingen van Candriam kunnen echter op Belfius verhaald worden, aangezien niet alle beleggers van Candriam klanten van Belfius zijn.³⁹ Bij KBC is het bedrag dat de bank belegt in aandelen van de geselecteerde bedrijven veel hoger dan het bedrag uit leningen en uitgegeven obligaties en aandelen. De rol van ING is zeer beperkt.

³⁹ Het was niet mogelijk te achterhalen welk aandeel van de beleggingen van Candriam voor klanten van Belfius gebeurde. De beleggingen die Belfius voor eigen rekening neemt omvatten enkel aandelen van Total voor een bedrag van 44.000 euro. <http://endcoal.org/global-coal-plant-tracker/>

Grafiek 1: Overzicht leningen en uitgifte obligaties en aandelen (bedragen in miljoen euro)

Grafiek 2: Overzicht aandelen in portefeuille (bedragen in miljoenen euro)

Financiering van steenkool blijft boomen

Steenkool is de meest vervuilende fossiele brandstof. Heel wat banken erkenden de laatste jaren dat ze verantwoordelijkheid dragen voor klimaatopwarming bij het financieren van steenkool. Ze formuleerden een investeringsbeleid dat criteria oplegt voor het financieren van steenkool (zie verder).

Voor de grote spelers in de sector was dit nieuw omdat banken zich tot enkele jaren geleden bij het opstellen van een klimaatbeleid meestal op hun eigen activiteiten concentreerden, bijvoorbeeld de energiebesparing in kantoren. Bij sommige banken werden deze criteria van kracht in de loop van de onderzoeksperiode (BNP Paribas, ING). Bij KBC en Belfius werd het beleid slechts aan het einde van de onderzoeksperiode publiek gemaakt.

Het is alleszins duidelijk dat er nog steeds grote bedragen in steenkool geïnvesteerd werden. De financiering van steenkool via leningen en de uitgifte van obligaties en aandelen is met bijna 17 miljard euro iets meer dan de helft van de totale financiering in fossiele brandstoffen. BNP Paribas is goed voor 60 procent van deze financiering, maar ook ING financierde de afgelopen drie jaar nog bijna 6 miljard euro (35 procent) in bedrijven waar steenkool een aanzienlijke rol speelt. Wat ook opvalt, is dat het door KBC gefinancierde bedrag in alle fossiele brandstoffen volledig voor steenkool bestemd is.

Er zijn verschillende verklaringen voor deze verhoudingen. Ten eerste bestaat de selectie voor drie vierde uit mijnbouwbedrijven met grote steenkoolreserves en elektriciteitsbedrijven die een zeer hoge reeds bestaande en geplande productiecapaciteit op basis van steenkool hebben. Ten tweede is bij veel bedrijven in de selectie niet al het geld naar steenkoolactiviteiten

gevloeid. Langs de andere kant zijn het wel investeringen in bedrijven waarvan de economische waarde in belangrijke mate gebaseerd is op hun steenkoolreserves: reserves die grotendeels onder de grond zitten en dus economisch onderbenut moeten blijven als we het koolstofbudget willen respecteren.

Financiering van olie en gas: nauwelijks beleid

De laatste drie jaar financierden de vier onderzochte banken de 25 beursgenoteerde bedrijven met de grootste olie- en gasreserves via leningen en de uitgifte van obligaties en aandelen voor een bedrag van ruim 16 miljard euro, iets minder dan het bedrag voor steenkool.

Aangezien de selectie slechts voor een kwart uit oliebedrijven bestond, vloeyde er relatief meer geld naar olie- en gasbedrijven vanuit de banken. De olie- en gassector is immers een meer kapitaalintensieve sector dan steenkool.

De lage olieprijs dwong oliebedrijven projecten uit te stellen om hun kosten te verlagen. De vraag is of de financiering van de banken voor deze prijsdaling hoger was. We hebben daar geen onderzoeksgegevens over, maar indien dit het geval is, zou dit bedrag opnieuw kunnen stijgen indien de olieprijs opveert in de toekomst.

Hoe dan ook hebben banken weinig of geen klimaatbeleid voor het financieren van de oliesector. BNP Paribas en ING hebben een beleid met criteria voor teerzandolie, maar dat houdt de financieringen bij BNP Paribas niet tegen. De bank financierde de voorbije drie jaar onder andere Suncor en Canadian Natural Resources, beide belangrijke spelers in de Canadese teerzandolie. Zoals vermeld, nam Canadian Natural Resources recent de teerzandolieactiviteiten van Shell over.

7

© Global Warming Images / WWF

VOORZICHTIGE TEKENEN VAN UITDOOFSCENARIO'S

De onderstaande tabel geeft een overzicht van de evaluatie van het beleid van banken ten opzichte van fossiele brandstoffen. Groen betekent dat de bank er resoluut voor kiest niet meer te investeren in de specifieke ontginning of verbranding van fossiele brandstoffen. Oranje betekent dat het beleid positieve elementen bevat, maar dat er nog belangrijke stappen nodig zijn om echt fossielvrij te worden. Rood betekent dat er (nog) geen beleid is.

Groen = goed beleid   Oranje = zinvolle stap, maar onvoldoende   Rood = (nog) geen beleid

		BNP	ING	KBC	BELFIUS/CANDRIAM
Steenkool	Steenkoolmijnen	Geen afzonderlijke steenkoolmijnen of mijnbouwbedrijven zonder diversificatiestrategie	Geen nieuwe financiering voor afzonderlijke steenkoolmijnen	Geen bedrijven met 100% steenkoolontginning of steenkool-elektriciteitsopwekking (maar uitzondering voor Tsjechië)	Geen nieuwe financiering van fossiele brandstoffen
	Steenkoolcentrales	Geen afzonderlijke steenkoolcentrales	Geen nieuwe financiering voor afzonderlijke steenkoolcentrales		
	Gemengde elektriciteitsbedrijven/ mijnbouwbedrijven	Diversificatiestrategie geëist in de lijn met het land van het bedrijf voor steenkoolmijnbouw. Bij elektriciteitsbedrijven idem indien ze reeds klant zijn. Bij nieuwe klanten enkel financiering indien omzet niet >50% uit steenkool	Bij nieuwe klanten mag de omzet uit steenkool niet >50% zijn (nochtans controversiële dossiers: bvb: Uniper)	Geen bedrijven waarvan omzet >50% uit steenkool	Geen precieze regels vermeld
	Uitdoofscenario steenkool	Geen vermeldingen	Geen vermeldingen	Kbc faseert kredieten aan steenkool uit tegen 2050	Uitdoofscenario voor bestaande kredieten tegen 2020
Olie en gas	Conventionele olieontginning	Geen vermeldingen	Geen vermeldingen	Geen vermeldingen voor olieontginning (geen financiering voor oliegestookte elektriciteitscentrales)	Geen nieuwe financiering van fossiele brandstoffen
	Uitdoofscenario conventionele olieontginning	Geen vermeldingen	Geen vermeldingen	Geen vermeldingen	Uitdoofscenario voor bestaande kredieten tegen 2020
	Onconventionele ontginning	Controversiële investeringen in teerzanden in Canada (Suncor, Canadian Natural Resources) ondanks een aantal bindende en niet-bindende criteria	Geen exploratie, ontginning en uitbreiding van teerzanden wel andere activiteiten die verbonden zijn aan teerzanden	Geen vermeldingen	Geen nieuwe financiering van fossiele brandstoffen
	Uitdoofscenario onconventionele ontginning	Geen vermeldingen	Geen vermeldingen	Geen vermeldingen	Uitdoofscenario voor bestaande kredieten tegen 2020
Investerings via verzekeringen, beleggingen voor eigen rekening en voor rekening van derden		Beleid van toepassing op alle activiteiten, buiten fondsen die aan indexen gelinkt zijn	Beleid van toepassing op investeringen voor eigen rekening	Beleid van toepassing op verzekeringsactiviteiten	Bij verzekeringsactiviteiten worden criteria Noors Pensioenfonds voor steenkool gehanteerd (niet meer dan >30% activiteiten/omzet uit steenkool)

BNP PARIBAS

Steenkool

In 2015 maakte BNP Paribas een beleid bekend voor de financiering in steenkool. De bank verklaarde niet langer financiering te verlenen aan afzonderlijke steenkoolmijnen of mijnbouwbedrijven die gespecialiseerd zijn in steenkool en geen diversificatiestrategie hebben.⁴⁰

Ook verleent BNP Paribas niet langer projectfinanciering voor steenkoolcentrales. Tenslotte moeten elektriciteitsbedrijven die reeds klant zijn bij BNP Paribas een diversificatiestrategie hebben die het aandeel van steenkool in haar energiemix op zijn minst zo ambitieus reduceert als het land waar het bedrijf gevestigd is om voor financiering in aanmerking te komen. Bij nieuwe klanten hanteert BNP Paribas een maximumgrens van 50% omzet uit steenkoolcentrales.⁴¹

Gezien de zeer hoge financieringsbedragen is het erg belangrijk dat BNP Paribas zijn beleid snel meer in lijn brengt met het koolstofbudget. Daarvoor zullen ten eerste de criteria voor steenkool aangescherpt moeten worden. Het is daarbij belangrijk dat het grootste deel van de financiering niet rechtstreeks via leningen aan projecten verloopt, maar via algemene bedrijfsfinanciering. BNP vraagt wel om een diversificatiestrategie, maar dit biedt nog onvoldoende garanties dat gefinancierde bedrijven ook echt hun businessmodel aanpassen aan het koolstofbudget.

Olie en gas

Ontginning van teerzandolie is een van de meest problematische vormen van olie-ontginning. BNP Paribas hanteert een aantal bindende en niet-bindende criteria voor teerzandolieprojecten en -bedrijven, waaronder richtlijnen voor de beperking van lokale vervuiling, respect voor de lokale bevolking en milieunormen. Desondanks financiert BNP Paribas in verschillende bedrijven die actief zijn in teerzandolie in Canada, zoals Suncor en Canadian Natural Resources.⁴² Daarnaast heeft BNP Paribas geen algemeen klimaatbeleid voor de financiering van de olie- en gasector.

Het beleid van BNP Paribas geldt voor alle vormen van financiering, ook voor de entiteiten die beleggingen in aandelen en obligaties voor eigen rekening en/of de rekening van derden beheren. Er is wel een uitzondering voor beleggingen gelinkt aan indexen.

Ook voor de olie- en gasector is het belangrijk om strenger te worden. Een eerste volgende stap naar een compleet desinvesteringsplan uit de oliesector zou moeten zijn om de meest vervuilende, gevaarlijke en controversiële vormen van olie-ontginning te bannen, zoals teerzandolie, ontginning in de diepzee en in het noordpoolgebied.

⁴⁰ https://group.bnpparibas/uploads/file/csr_sector_policy_mining.pdf

⁴¹ https://group.bnpparibas/uploads/file/csr_sector_policy_cfp.pdf

⁴² https://group.bnpparibas/uploads/file/csr_sector_policy_oil_sands.pdf <http://www.greenpeace.org/canada/en/recent/Tar-sands-one-of-the-worlds-biggest-climate-threats/>

ING

Steenkool

ING maakte in 2015 een beleid voor steenkool waarin het er zich toe engageerde om niet langer projectfinanciering toe te kennen aan steenkoolmijnen steenkoolcentrales. Bij algemene bedrijfsfinanciering geldt dat nieuwe klanten minder dan de helft van hun omzet uit steenkool mogen halen om voor financiering in aanmerking te komen. Dit geldt niet voor bestaande klanten. Hoewel dit een belangrijke stap was, creëerde het beleid ook meteen controverse, omdat kort na de bekendmaking nieuwe financieringen werden toegekend aan steenkoolbedrijven (Uniper en SUEK).

Gezien de erg hoge financieringen die we aantreffen in ons onderzoek, is het noodzakelijk dat de criteria die ING hanteert niet alleen volgens de geest van het beleid nageleefd worden. Ook de criteria voor de algemene bedrijfsfinanciering moeten zeker aangescherpt worden. Momenteel bieden die nog geen antwoord op de strakke agenda die de klimaatwetenschap ons oplegt.

Bovendien baseert ING zijn beleid op de omzet uit steenkool. Het Noors Pensioenfonds⁴³, verzekeraar Allianz⁴⁴ en de Franse bank Natixis⁴⁵ hanteren niet alleen een strengere bovengrens van 30 procent, maar kijken bij elektriciteitsproducenten bovendien naar de hoeveelheid op basis van steenkool geproduceerde elektriciteit, niet de omzet die een

bedrijf uit steenkool haalt. Dit criterium komt dichterbij de buurt van de hoeveelheid steenkool die een bedrijf verbrandt, terwijl de omzet gevoelig is voor prijsschommelingen. Dit punt geldt ook voor KBC (zie hieronder).

Olie en gas

Hoewel steenkool het meest urgente probleem vormt, vereist ook het uitfasen van andere fossiele brandstoffen de nodige aandacht. **De positie van ING over teerzanden lijkt ons een interessant beginpunt om op verder te werken.** Op dit moment sluit ING de financiering van activiteiten gelinkt aan de exploratie, ontginning en uitbreiding van teerzanden uit. Het uitsluitingsbeleid geldt echter niet voor andere activiteiten die aan teerzanden verbonden kunnen worden.⁴⁶

ING besliste in maart 2017 om haar financiering aan de Dakotapijplijn te verkopen. De commotie omtrent deze pijplijn toont aan dat het financieren van de oliesector steeds controversiëler wordt. **We willen ING aanmoedigen op dit elan verder te gaan en ook een klimaatbeleid uit te werken dat de uitfasering van olie en gas in het vooruitzicht stelt.**

Het beleid van ING is van toepassing op alle vormen van financiering en de beleggingen in aandelen en obligaties die de bank beheert voor eigen rekening. Het beleid geldt niet voor beleggingen in aandelen en obligaties voor rekening van derden.

⁴³ <https://www.nbim.no/contentassets/08b0787eae8a4016bd06bfeba0067e32/third-tranche-of-coal-exclusions---grounds-for-decision.pdf>

⁴⁴ https://www.allianz.com/v_1448622620000/media/responsibility/Energy_Guideline_PublicVersion_final.pdf

⁴⁵ https://www.natixis.com/natixis/jcms/lpaz5_52101/en/natixis-makes-a-firm-commitment-to-stop-financing-the-coal-industry

⁴⁶ ESR Framework: <https://www.ing.com/ING-in-de-Samenleving/Duurzaamheid/INGs-Sustainability-Direction/Sustainable-Transitions.htm>

Steenkool

KBC publiceerde in september 2016 een update van zijn investeringsbeleid en voerde ook beperkingen in voor het financieren van steenkool. KBC financiert geen nieuwe mijnbouwprojecten of elektriciteitscentrales op basis van steenkool. Er is wel een belangrijke uitzondering voor Tsjechië: daar kunnen wel nog steenkoolmijnen of steenkoolcentrales gefinancierd worden.

Een tweede luik van het steenkoolbeleid kijkt naar gemengde bedrijven. Dat zijn mijnbouwbedrijven of elektriciteitsproducenten die naast steenkool ook andere grondstoffen ontginnen of gebruiken om elektriciteit te produceren. Als een elektriciteitsproducent meer dan 50 procent van zijn omzet uit steenkool haalt en niet kan aantonen dat de omzet uit steenkool binnen de twee jaar onder deze grens zal belanden, zal KBC niet langer nieuwe financieringen toekennen. Het is onduidelijk of deze limiet van 50% van de omzet ook voor mijnbouwbedrijven geldt die steenkool produceren. KBC stelt ook een deadline op voor steenkool: tegen 2050 wil de bank dat er geen kredieten voor steenkool meer in de portefeuille zitten.

Het is goed dat er een deadline geformuleerd is voor steenkool, maar het is onduidelijk hoe deze ambitie zich verhoudt tot het beleid ten opzichte van gemengde bedrijven. Bovendien bieden de criteria voor de algemene bedrijfsfinanciering en de uitzonderingen voor steenkoolactiviteiten in Tsjechië geen antwoord op de strikte deadlines die de klimaatwetenschap oplegt. Als eerste stap zou KBC haar financiering van steenkool in Tsjechië kunnen beperken tot het retrofitten van bestaande elektriciteitscentrales om de uitstoot te beperken. Kredietverlening aan nieuwe projecten (mijnen of elektriciteitsproductie) moet categoriek

worden uitgesloten. Ten slotte dient de algemene deadline voor steenkool vervroegd te worden.

Olie en gas

KBC hanteert een uitsluiting voor de financiering van elektriciteitsproductie op basis van olie. Olie is een eerder kleine bron van elektriciteitsproductie, maar het is wel een criterium dat we zelden bij andere banken tegenkomen.⁴⁷

Hoewel steenkool het meest urgente probleem vormt, vereist ook het uitfasen van andere fossiele brandstoffen de nodige aandacht. **De uitgesloten financiering van elektriciteitsproductie op basis van olie is een begin, maar een geloofwaardig beleid omtrent olie neemt ook de ontginning op de korrel, te beginnen met de meest vervuilende en gevaarlijke vormen van olie-ontginning, zoals teerzanden, olie uit de diepzee en het noordpoolgebied.**

Het beleid van KBC is van toepassing op alle vormen van financiering en de verzekeringsactiviteiten. **Een volgende stap kan zijn dit beleid in te voeren in andere activiteiten, zoals het vermogensbeheer voor eigen rekening en voor rekening van derden.**

Kredietverlening aan nieuwe steenkoolprojecten moet absoluut worden uitgesloten.

⁴⁷ https://www.kbc.com/en/system/files/doc/sustainability-reponsability/FrameworkPolicies/CSD_CorporateSustainabilityFramework.pdf

Steenkool, olie en gas

Op zijn website vermeldt Belfius de ambitie om geen nieuwe kredieten te verlenen aan fossiele brandstoffen. Bovendien wordt er een uitdoofscenario getoond dat laat zien hoe de huidige lopende kredieten tegen 2020 uit de balans zullen verdwijnen.⁴⁸ **Dit is een zeer goede stap om de financieringen van Belfius overeen te stemmen met het respecteren van het koolstofbudget.**

Er is wel een belangrijke kanttekening: de positie van Belfius ten opzichte van de algemene bedrijfsfinanciering aan mijnbouw- en energiebedrijven ontbreekt. BNP Paribas, ING en KBC hebben een – hoewel tekortschietend – beleid dat een diversificatiestrategie vraagt aan dit soort bedrijven. Om in aanmerking te komen

voor financiering moeten deze bedrijven kunnen aantonen dat hun activiteiten in lijn liggen met het respecteren van het koolstofbudget.

Dit beleid geldt voor de financieringen van Belfius. Daarnaast hanteert Belfius ook een klimaatbeleid bij zijn verzekeringsactiviteiten, die onder andere het beleid van het Noors pensioenfonds en dus ook zijn criteria voor steenkool volgen.⁴⁹

We rekenen erop dat Belfius verder gaat op dit elan en zijn financieringsbeleid uitbreidt naar de investeringen in aandelen en obligaties die beheerd worden voor eigen rekening en voor rekening van derden. Voor dit laatste aspect zijn zowel de fondsen die Belfius via zijn partnerschap met Candriam aanbiedt als via het pas opgerichte eigen vermogensbeheer Belfius Investment Management relevant.

We vragen dan ook dat Belfius criteria opstelt voor het financieren van bedrijven die gedeeltelijk fossiele grondstoffen ontginnen of gedeeltelijk fossiele energiebronnen gebruiken voor elektriciteitsproductie.

⁴⁸ <https://www.belfius.be/common/NL/multimedia/MMDownloadableFile/Newsletters/BelfiusContact/Contact12-4-Duurzaamheid.pdf>

⁴⁹ <https://www.belfius.com/NL/maatschappelijke-focus/slimme-en-duurzame-innovatie/duurzame-beleggingsverzekeringen/portfolio21.aspx?firstWA=no>

© Global Warming Images / WWF

CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

De vier onderzochte banken hebben de laatste jaren beleid ontwikkeld voor de financiering van fossiele brandstoffen, hoofdzakelijk steenkool. Het is een belangrijk stap dat ze hun verantwoordelijkheid als financier erkennen. **Dit dossier maakt echter duidelijk dat het beleid niet volstaat: alle onderzochte banken hebben nog investeringen in steenkool en andere fossiele brandstoffen.**

De urgentie van de klimaatproblematiek maakt het uitbreiden en aanscherpen van dit beleid noodzakelijk en vraagt een betere naleving van het beleid.

Aanbevelingen voor banken: stappenplan om fossielvrij te worden

Meer maatregelen om het respecteren van het CO₂-budget te garanderen

Het CO₂-budget biedt een duidelijke en bruikbare maatstaf voor de investeringen die nog toegelaten zijn in een wereld die streeft naar maximaal 1,5 à 2 graden opwarming. Het is belangrijk dat banken expliciet de link leggen tussen het CO₂-budget en de activiteiten van bedrijven die fossiele brandstoffen ontginnen en verwerken. Het beleid richt zich nu op bovengrenzen voor het aandeel van steenkool in de omzet van bedrijven en de vraag naar een diversificatiestrategie. Die maatregelen zijn onvoldoende om het respecteren van het CO₂-budget te garanderen.

Maatregelen voor steenkool doortrekken naar olie en gas

De stappen die banken genomen hebben voor steenkool moeten doorgetrokken worden naar olie en gas. Bankieren dienen te erkennen dat ook het financieren van de olie- en gasector ernstige gevolgen heeft voor de klimaatopwarming. Sommige banken hanteren al beperkingen voor teerzandolie. Toch zien we ook hier in de praktijk nog investeringen opduiken. Deze en andere onconventionele vormen van olie- en gasontginning zijn nog vervuilender en problematischer dan conventionele vormen en dienen meteen uitgesloten te worden van financiering.

Snelle uitfasering van steenkool, olie en gas binnen alle vormen van financiering

Vervolgens is beleid nodig voor de snelle en geplande uitfasering van steenkool, olie en gas. In eerste instantie om het CO₂-budget te respecteren en maatschappelijke verliezen te voorkomen. In tweede instantie om de balansen van de banken te beschermen tegen mogelijke economische verliezen als gevolg van de koolstofzeepbel. Het investeringsbeleid moet bovendien doorgetrokken worden naar alle vormen van financiering. Vandaag vallen sommige vormen van financiering buiten het bestaande beleid, wat onlogisch is. Vooral het vermogensbeheer verdient hier de nodige aandacht.

Publieke rapportering van banken over de uitfasering

Kernwoord bij deze planning is transparantie. Het is momenteel niet duidelijk in welke mate banken blootgesteld zijn aan de koolstofzeepbel. De cijfers tonen aan dat de onderzochte banken nog steeds aanzienlijke bedragen financieren in fossiele brandstoffen. Door het gebrek aan voldoende gegevens biedt dit onderzoek slechts een gedeeltelijk beeld. Publieke rapportering over de financiering van en investeringen in fossiele brandstoffen moet deel uitmaken van een breder beleid van uitfasering.

Wij vragen dat BNP Paribas, ING, KBC en Belfius een publiek engagement nemen om fossielvrij te worden en een stappenplan opstellen om deze doelen te realiseren binnen een termijn die volgens wetenschappelijke rapporten in lijn ligt met de vereisten van het klimaatakkoord van Parijs, namelijk de opwarming beperken tot maximaal 2 graden en liefst niet meer dan 1,5 graden.

Concreet vragen wij de vier grootbanken in België een plan op te stellen om:

- ▶ onmiddellijke stopzetting van elke vorm van financiering, andere diensten en financiële producten gelinkt aan prospectie en nog te bouwen infrastructuur voor de ontginning, verwerking en verkoop van alle fossiele brandstoffen (steenkool, olie en gas);
- ▶ zo snel mogelijke stopzetting van elke vorm van financiering, andere diensten en financiële producten gelinkt aan bestaande activiteiten voor de ontginning, verwerking en verkoop van steenkool, olie en gas, met de meest vervuilende fossiele brandstoffen eerst: dus eerst steenkool, vervolgens olie en ten slotte gas.

Aanbevelingen voor de overheid: transitie naar duurzame economie ondersteunen

De transitie van een fossiele naar een klimaatneutrale economie draaiend op hernieuwbare energie is een proces dat zich afspeelt in het hart van de economie. Om dit proces in goede banen te leiden, is een regelgevend kader nodig. Het uitfasen van fossiele brandstoffen is noodzakelijk om de klimaatafspraken door overheden na te komen en moet daarom gepland en opgevolgd worden door diezelfde overheden. De overheid moet de potentiële impact van de koolstofzeepbel ernstig nemen en ervoor waarschuwen, rapportering verplichten, investeringszekerheid bieden en haar eigen verantwoordelijkheid nemen.

Risicoanalyse van de koolstofzeepbel

Het is belangrijk dat ook in België en Europa⁵⁰ de overheden en de centrale bank de potentiële impact van de koolstofzeepbel ernstig nemen en ernaar handelen. De laatste jaren besteedden verschillende overheden en regelgevers aandacht aan investeringen in fossiele brandstoffen en de financiële impact van klimaatopwarming, waar België een voorbeeld aan kan nemen. Zo liet De Nederlandsche Bank een studie uitvoeren naar de overgang naar een klimaatneutrale economie, met specifieke aandacht voor de risico's van de koolstofzeepbel.⁵¹ De financiële impact van ongeremde klimaatverandering is immers groter dan die van een geplande overgang naar een koolstofarme economie. Ook de Bank of England waarschuwde voor de financiële risico's van investeringen in fossiele brandstoffen.⁵²

Toeziën op klimaatrapportering

De overheid moet bovendien toeziën op rapportering. Het gebrek aan transparantie zorgt er immers voor dat er weinig zicht is op de omvang van het risico op de koolstofzeepbel die de grootbanken in België lopen. Rapportering is noodzakelijk om te kunnen nagaan of banken hun eigen beleid naleven. In dit kader vormt de EU-richtlijn voor niet-financiële rapportering (2014/95/EU)⁵³ een belangrijke eerste stap. Onder die richtlijn zijn beursgenoteerde bedrijven en banken verplicht om te rapporteren over ESG-aangelegenheden (environmental, social and corporate governance). De richtlijn treedt dit jaar in werking en de overheid dient erop toe te zien dat banken ze adequaat implementeren. Daarnaast vragen we België initiatieven te nemen ter verhoging van de doeltreffendheid van deze richtlijn, door bijvoorbeeld sectorspecifieke verplichtingen te bepleiten op Europees niveau, waarbij expliciet de link wordt gelegd tussen financiële instellingen en het klimaatprobleem.

Aandacht voor de impact op de werkgelegenheid in getroffen sectoren

De Belgische overheid moet ook, waar mogelijk en relevant, de impact van divestment op de tewerkstelling in de betrokken sectoren meenemen in haar beleidsaandacht. Goede sociale voorzieningen, zowel in ons land als in het buitenland, moeten zorgen voor een sociaal rechtvaardige transitie.

Verplichte rapportering van klimaatgerelateerde investeringen

Naast het bepleiten van klimaatrapportering op Europees niveau, vragen we beleidsmakers in België dit in eigen land reeds in te voeren, in navolging van artikel 173-IV van de Franse wet op de energietransitie van augustus 2015. Dankzij deze wet worden institutionele investeerders verplicht om klimaatgerelateerde investeringen te rapporteren, wat op zich verder gaat dan de ESG-aangelegenheden.⁵⁴ Deze wet kwam er met brede steun van belangrijke investeerders in Frankrijk⁵⁵ en is net bedoeld om de klimaatrisico's beter te beheersen, wat naast het klimaat ook de financiële stabiliteit ten goede komt.

Energietransitie ondersteunen en mogelijk maken met een energiepact

De overheid heeft ook een belangrijke rol te spelen in de energietransitie. Een langetermijnvisie is nodig om investeringsmogelijkheden te creëren en zekerheid te bieden aan investeerders. Alleen al in België is 36,4 miljard euro investeringen nodig om een aandeel van 58 procent hernieuwbare energie te halen tegen 2030, volgens een elektriciteitsscenario berekend door studie bureau 3E.⁵⁶ Volgens studie bureau Energynautics zullen in Europa in dezelfde periode 61 miljard euro investeringen in het elektriciteitsnet moeten gebeuren om de kaap van 77 procent hernieuwbare energie in Europa te halen.⁵⁷ Als we een energiepact afsluiten met een duidelijk en ondersteunend beleid voor meer

energie-efficiëntie en meer gedecentraliseerde en flexibele productie van elektriciteit op basis van hernieuwbare energie, zullen ook de kapitaalkosten voor die investeringen dalen. Hierdoor wordt het voordeliger en dus aantrekkelijker om in hernieuwbare energie-infrastructuur te investeren, een sector die net heel kapitaalintensief is en dus gevoelig voor kapitaalkosten.

Beleidsprioriteit aan energie-efficiëntie en hernieuwbare energie

Het ambitieniveau en beleidskeuzes in het energiepact beïnvloeden dus in sterke mate de investeringsopportuniteiten voor grote institutionele investeerders, waaronder banken. Daarom vragen we dat beleidsmakers voor het investeringskader binnen het energiepact prioriteit geven aan energie-efficiëntie en hernieuwbare energie. Een billijke verdeling van de financiële lasten en baten van de transitie over alle actoren (huishoudens, kmo's, bedrijven, enz.) moet garant staan voor een breed maatschappelijk draagvlak voor deze transitie.

Verantwoordelijkheid als aandeelhouder

Tot slot vragen wij de Belgische overheid ook om haar verantwoordelijkheid als gedeeltelijke aandeelhouder van BNP Paribas en enige aandeelhouder van Belfius te nemen om bij deze banken werk te maken van het gevraagde plan voor de uitfasering van fossiele brandstoffen.

⁵⁰ Bij het toezicht op de banken speelt ook de Europese Centrale Bank (ECB) een belangrijke rol, aangezien ze het toezicht op de grootste Europese banken voor zich neemt. Alle onderzochte banken vallen onder het toezicht van de ECB.

⁵¹ https://www.dnb.nl/binaries/TijdvoorTransitie_tcm46-338545.pdf

⁵² <https://www.theguardian.com/environment/2015/mar/03/bank-of-england-warns-of-financial-risk-from-fossil-fuel-investments>

⁵³ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0095&from=NL>

⁵⁴ Meer informatie op http://www.frenchsif.org/isr-esg/wp-content/uploads/Understanding_article173-French_SIF_Handbook.pdf

⁵⁵ Meer informatie op https://www.unpri.org/download_report/14573 (vanaf p.10).

⁵⁶ Our Energy Future 2016. In opdracht van BBL, IEW, WWF en Greenpeace. https://www.bondbeterleefmilieu.be/sites/default/files/files/gp_energyreport_2016_nl06.pdf

⁵⁷ In het powE[R] 2030 rapport in opdracht van Greenpeace: <https://www.greenpeace.de/files/publications/201402-power-grid-report.pdf>

Colofon

Dit dossier is een gezamenlijke publicatie van de Belgische Klimaatcoalitie en Fairfin.

Auteur: Frank Vanaerschot

Algemene coördinatie: Laurien Spruyt en Julie Van Houtryve

Met bijdragen van: Greenpeace België voor de verzameling van gegevens uit de financiële databank van Bloomberg (oktober 2016-maart 2017)

Met dank aan: Mathias Balcaen (Greenpeace), Olivier Beys (WWF), Véronique Rigot (CNCD-11.11.11), Sébastien Storme (FGTB-ABVV), Lien Vandamme (11.11.11), Julie Vandenberghe (WWF)

Eindredactie: Charlotte Zwemmer

Grafische vormgeving: De Blauwe Peer

Foto cover vooraan: © Johnny Barrington / Greenpeace

Foto cover achteraan: © Global Warming Images / WWF

